

Sanatta Özne-Nesne İlişkisi ve Yaratıcılık¹

DOI: 10.21666/muefd.322195

Nazan DÜZ

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Uşak
nazanduz@gmail.com

Özet

Konusu güzellik olan estetik bilimi, sanatsal etkinlik sürecinde önemli roller üstlenen estetik özne, estetik nesne ve alımlayıcı arasındaki ilişkiyi inceler. Özne; yapıtı üreten sanatçı, nesne; sanat eseri, alımlayıcı ise yapıtı izleyen, dinleyen, okuyan birey ya da başka bir ifadeyle ikinci estetik öznedir. Sanat olgusunu oluşturan bu öğeler arasındaki estetik ilişkilerde varlığını bulan sanat, sadece insana özgü bir yetidir. Yüzyıllardır yaşamla iç içe olmuş sanatsal etkinlikte; düşünce, amaç, duygu, deneyim, durum, mesaj, yaratıcı özne tarafından özümseilir. Bu olgular yetenek ve hayal gücü ile üretilen sanat eserinde ifade edilir ve alımlayıcı özneye iletilir. Yaratıcı bir tavır içinde öznenin nesneyi üretmesi ve alımlayıcı öznenin bu nesne karşısındaki estetik etkilenme düzeyi, bu iletişim sürecinin niteliğini ortaya koyar. Çünkü eserin evrenselliği, kalıcılığı ve sürekliliği yanında estetik değeri de söz konusudur. Öznenin nesneye karşı gösterdiği estetik tavır, nesnede bulunan, eserin sahip olduğu birtakım değerler tarafından belirlenir. Eserin estetik değeri; öznenin yaratıcılık düzeyi ve estetik bilgisini yapıta nasıl ve ne kadar yükleyebildiği, alımlayıcı öznenin ise yapıt karşısındaki gösterdiği estetik tavırda aranır. Alımlayıcı öznenin eser karşısındaki estetik tavır aynı zamanda estetik yargısıdır. Bu etkilenme onun, kültür, bilgi, gelenek, coşku, hayat görüşü, yaşam anlayışı gibi kendisinde bulunan donanımlarına bağlıdır. Yaratıcı öznenin anlatma, ifade etme, biçimlendirme yetileri estetik bir tavır olduğu gibi, alımlayıcı öznenin nesneyi algılama düzeyi; haz ya da heyecan duyması, güzel, çirkin, hoş, dengeli, biçimsiz, içeriksiz bulması da estetik bir tavır, aynı zamanda estetik yargıdır. Estetik tavrını ortaya koyarak eseri üreten yaratıcı özne ile estetik nesne karşısında estetik etkilenmeyi yaşayarak estetik yargısını ortaya koyan alımlayıcı öznenin, kültürü, bilgisi, eğitimi, gelenekleri, toplumsal alışkanlıkları sanatsal süreçte bir bütün olarak birbirleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu araştırmanın amacı, sanattaki özne-nesne ilişkisini yaratıcılık bağlamında ele alarak tartışmak, insanlıkla yaşatılan sanatın estetikle olan ilişkisini irdelemektir.

Anahtar kelimeler: sanat, özne, nesne, yaratıcılık, estetik

Subject-Object Relation in Art and Creativity

Abstract

Science of aesthetics, the main subject of which is beauty, studies the relation between aesthetic subject, aesthetic object and the receptor, which play significant roles in the process of artistic activities. The subject is the artist who creates; the object is the work of art; the receptor is the individual who watches, listens to, or reads the work; in other words, he is the second aesthetic subject. Art, which finds its existence in the aesthetic relations between these elements which constitute the phenomenon of art, is an ability only peculiar to human. Thoughts, aims emotions, experiences, situation, messages are all absorbed by the creative subject in artistic activities which have been intertwined with life for centuries. These concepts are expressed in the work of art, which is a product of talent and imagination and are transferred to the receptor subject. The subject producing the object in a creative way and to what extent the receptor subject is affected by the object indicate the quality of this communicative process. Besides the universality, permanence and continuity, the aesthetic value of a work of art does matter. The aesthetic attitude by the subject towards the object is determined by a set of values inherent in the work. The aesthetic value of the work is determined by to what extent the subject is able to reflect his creativity and aesthetic level on that work and the aesthetic attitude presented by the receptor subject towards it. The aesthetic attitude of the receptor subject towards a work of art is also the aesthetic judgement. This ability to be impressed depends on his qualities such as culture, knowledge, tradition, enthusiasm, world view and sense of life. The ability of the creative subject to narrate, express and design is an aesthetic attitude; how the receptor subject does perceive the object, how much pleasure or excitement he feels, whether he finds it beautiful, ugly, pretty, balanced, formless or without content is also an aesthetic attitude as well as an aesthetic judgement. The

Bu araştırma 3-7 Mayıs 2017 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

respective culture, knowledge, education, traditions and social habits of the creative subject, who produces the work with his aesthetic attitude and the receptor subject, who expresses his aesthetic judgement towards the work are directly related to each other in the process of artistic creativity. This study seeks to discuss the subject-object relation in art within the context of creativity and to address the relation of aesthetics and art.

Key words: art, subject, object, creativity, aesthetic

Sanat antik çağdan bu yana kimi zaman çağrışımlarla büyüleyen yanı, kimi zaman ussal ve aydınlatıcı yanı, kimi zaman sezgi, kimi zamansa yargı gücünü geliştiren yanı ile her zaman insanı, bütünlüğü içinde heyecanlandırarak kendisini bir başkasının yaşamı ile bir görebilmesini ve başkalarında kendisinin olabilecek yaşantıları benimsemesini sağlamıştır (Fischer, 2012: 29). Sanata felsefi bağlamda yaklaştığımızda sanat olgusunda rol oynayan önemli dört öge olduğunu görmek mümkündür. Bu ögeler; üreten sanatçı özne, sanat eseri, alımlayıcı özne (seyirci, dinleyici, okuyucu) ve bunların tümünün içinde bulunduğu dış dünya ya da fiziksel ve toplumsal çevredir. Bu çevreye doğa ve toplum da denilebilir (San, 2008: 37). Felsefi dilde; güzellik değerinin taşıyıcısına ‘estetik nesne’, bu değeri algılayan, ona hoş bir heyecan diye adlandırılan tepkiyi gösteren varlığa ‘estetik özne’ denir. Estetik öznenin estetik nesneye karşı gösterdiği tavır veya tepki ise ‘estetik tavır’ bir diğer adıyla ‘estetik tepki’ dir. Estetik tepkiyi veya tavrı ‘estetik yaşantı’ veya ‘estetik deney’ kavramı ile de ifade edebiliriz. Estetik bir öznenin estetik tavrı, estetik bir nesneye yaklaşması sonucunda duyduğu estetik heyecan veya duygu ‘estetik haz’ dır. Bu estetik haz aynı zamanda bu özne tarafından söz konusu nesnenin değerinin değerlendirilmesi ile olur. Alımlayıcı özne, onun güzel ve hoş olduğu yönünde bir yargıda bulunur ki buna da ‘estetik yargı’ denir (Arslan, 2005: 237). Sanattaki güzel ile ilgilenen estetik bilimi artık günümüzde çirkinlikteki güzeli bulma eğilimiyle sanat yapıtındaki değerleri daha da yüceltmektedir. Çağdaş estetik kuramcılarına göre çağımızda sanatları belirleyen yalnızca ‘güzellik’ kavramı değildir. Onlar bu kategoriye, trajik, iğneleyici, dehşet verici ve bunun gibi güzel olmayan duyguları da katmaktadırlar. Çünkü güzellik kadar çirkinlik de bir estetik kategorisi olmuş, negatif ve pozitif estetik değerler bütünleştirilmiştir.

Diğer yandan güzelliğin, sanat felsefesinin ana kavramı ve değeri olması söz konusu olmakla birlikte, biricik kavramı olmadığını da belirtmek gerekir. Çünkü estetik veya sanat felsefesi, güzelin yanında hoş olanla, yüce olanla, soylu olanla da ilgilenir. Ayrıca ahlak felsefesinin konusunun iyi ve kötü olması anlamında estetiğin konusunun güzelin yanında çirkin olan olduğunu söylemek bile mümkündür. Çünkü çirkinlik de olumsuz olmakla birlikte sanatsal-estetik bir değerdir. Bu nedenle güzel olanın aynı zamanda hoş veya soylu veya yüce olan olduğunu söylemek her zaman doğru değildir. Bu durumda estetik güzel olandan daha geniş bir alanı içine almaktadır (Arslan, 2005: 239).

Temel sanat kuramcıları sanatı sanat yapan özellikleri; sanatçı özne, sanat eseri yani nesne, alımlayıcı özne ve son olarak bunların tümünün içinde bulunduğu doğa ve toplum öğeleri arasındaki ilişkilerde bularak, bu dört öğeden birine yönelirler. Kimileri bir öğeyi daha önemli bulur, kimileri de diğerlerini. Böylece belli başlı dört ana sanat anlayışını saptamak mümkündür. Bunlardan ilki olan Yansıtmacı kurama göre; sanatı sanat yapan özellikler eserin dış dünya ile olan ilişkilerinde yatar. Sanat eseri, insanı, yaşamı, toplumu, gerçekliği yansıtan bir aynadır. Anlatımcı kurama göre; sanatın sırrı sanatçıdadır ve sanat duyguların anlatımıdır. Duygusal etki kuramına göre; bir sanat olayında ön planda olan öge sanat tüketicisidir ve sanatın özü tüketicide uyanan estetik beğeni ya da coşkuda aranmalıdır düşüncesini savunurken, Biçimci sanat kuramına göre ise; sanatın özü doğrudan doğruya sanat ürününün kendinde aranmalıdır. Sanat eserini diğer başka yapıtlardan ayıran özellik, sanat eserlerine özgü ‘yapıları’ dır (San, 2008: 38). Sanat, sanatçının dünyasını, onun gerçeğini bize anlatır. Bu gerçek bilim ve felsefede alışlagelen anlamda nesnel ve evrensel bir gerçek değil, öznel ve kişisel bir gerçektir. Sanatçının asıl amacı bize bir şeyler söylemek değil, özel bir dilde bir şey telkin etmek veya bizde bir şey, özellikle de

bir duygu, bir heyecan uyandırmaktır (Arslan, 2005: 14). Dolayısıyla sanatçı düşlem ile gerçek arasında, imgeler ile nesnelere arasında bağ kurma etkinliğini yaratıcılığıyla ortaya koyan insandır.

Yaratıcı Özne (Sanatçı)

Sanatçı yani yaratıcı özne; sanat dallarının herhangi birinde özgün etkinliklerde bulunan estetik bilgisi olan kişidir. Sanatçının en büyük özelliği ilgi kurduğu objeleri algılayabilen, tasarlayıp, yorumlayabilen yaratıcı kimliğe sahip yetenekli bir insan olmasıdır. Bu anlamda sanatçı nesnelere estetik boyutlarını, kavrayabilen, kurabilen ve duyabilen 'özel insan' niteliği taşır (Artut, 2004: 25). İnsan bilinç sahibi bir varlık olarak, dışında bulunan nesnelere kavradığı gibi, kendi varlığını ve iç gözlemlerle kendi bilincini de kavrar. Bu kavramaya bilme adı verilir. Bilme olayında bu algılayan, kavrayan bilinç varlığı 'özne', algılanan, kavranan varlık da 'nesne' dir. Bilme etkinliğine benzeyen estetik etkinlikte bir yanda güzel dediğimiz bir varlık, bir sanat yapıtı; kısaca estetik varlık ya da estetik obje, diğer yanda bu estetik varlıkla estetik ilgi içinde olan estetik özne vardır (Tunalı, 2012: 23). Sanatçı olan yaratıcı özne yapıtı yani estetik objeyi oluştururken estetik bilgisini kullanır. İnsan, nesnelere dolu dünyasında, her gün hiç üzerinde durup düşünmediği binlerce nesneyle etkileşimindedir. Örneğin yolda yürürken önümüze bir direk, bir araba ya da bir varil çıkabilir. Duyularımızla elde ettiğimiz, bizim için engel oluşturan bu nesneyi üzerinde hiç durmadan değerlendirir, yolumuzu edimlerimize göre yeniden seçer ve devam ederiz. Burada ki algılarımız, estetik değer taşımayan algılardır. Ancak algılarımızın estetik değer taşımaya başlaması ile özne-nesne ilişkisi kurulmuş olur. Pratik algıda da özne-nesne ilişkisi söz konusu olduğu gibi algının özel ve bilinçli bir düşlem yükü olarak nesneye yöneltilmesi sanatsal olgunun başlamasına neden olabilir (Karayağmurlar, 1990: 36-37).

Hançerlioğlu'na göre (2013: 324, 274); özne, bilinçli, iradeli ve bundan dolayı da etkin insandır. Bu insan toplumsal bir varlıktır ve ancak toplumsal-tarihsel bir süreçte biçimlenir. İnsan bilincinden bağımsız olarak dış dünyada bulunan ve bilmenin konusu olan her şey nesne, bunun karşısında bulunan bilinçli insan öznedir. İnsan kökeninde bir doğa ürünü, özdeksel bir yapıdır ve bu bakımdan bütün nesnelere gibi bir nesne' dir. Ama bilinçli insan olmakla, özne'leşmiş ve nesnelere olanla belirlendiği kadar, kendi özneliğiyle nesnelere olanı belirlemiştir. Ne nesne öznesiz, ne de özne nesnesiz olabilir. Bu iki kavram ancak özne ve nesne bütünlüğü içinde bir anlam kazanır. Bu bütünlük, birini öbürünün ürünü saymakla değil, karşılıklı etkisel ilişkilerini kavramakla ortaya konur. İnsanın toplumsal ve tarihsel eylemlerinde gerçekleşen özne ve nesne etkileşimi insanı toplumsal ve tarihsel biçimlenişte nesnelere ilişkili olarak öznelendirir. İnsan, nesneyi yönetir, onu kendi öznel amaçlarına uygular. Böylece hem nesneyi değiştirmiş olur hem de kendisini, yani öznesini değiştirir. Bu bilgiyle özne hem öznel amaçlarıyla hem de nesnelere koşullarla belirlenir ve güçlenir.

Dolayısıyla 'bilgi' kavramı; bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki orandır. Fakat özne ve nesne arasındaki bu ilişki iki kavramın da birbirinden soyutlandığı bir zeminde gerçekleşmediği gibi, aksine her iki varlık da özne ve nesneden öte bir durum içerisinde anlamını kazanır. İşte bu ötekilik durumunda insan kendisinin ve diğerlerinin gerçekliğini idrak eder, benliğin ve ötekiliğin çelişmelerini aşmayı sağlayan yolları aramaya ve bulmaya başlar. Bu akıl süreci içerisinde kendisini inşa ettiğinin farkına varır (Balcı, 2011: 80). Çünkü yaratıcılık San (1979: 177)'a göre; tüm duygusal ve zihinsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içinde var olan, insan yaşamının ve insan gelişiminin tüm yönlerinin temelini meydana getiren bir yeti olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcı özne, estetik bilgiyi doğada hazır bulmaz. Toplumdakileri bilir fakat tekrarlayamaz. Tekrarlarsa orijinal, özgün ve yeni olamaz. Gösteren değerleri doğa ve toplumlardan alarak zihinsel yaratıcılıkla, kendi alanında yeni gösteren-gösterilen bütünsellikleri üretir. Yaratıcılık, gösteren ve gösterileni, bireysel olarak yeni bir nesnellik içerecek şekilde var etme sürecidir. İşte sanat, semiyotik açıdan da yaratıcılık kişiliğinin örgütlendiği bu süreci içerir. Gösteren, gösterilenin nesnelleşmiş anlatım biçimi olarak, artık o estetik nesnenin içsel değer ögesidir (Atalayer, 1994: 135).

Sanatçının eserinin başındaki duyarlılığı hem kapsayıcı hem köktencidir. Bütün bir dünyaya yönelirken derine iner, temeldekini görmeyi ve göstermeyi amaçlar. Sanatçı, duyarlılığı, kapsayıcı ve köktenci tutumuyla bütüne kavuşmaya çalışırken aynı zamanda irdeleyici olur; bu yüzden sanatçının dünyası süzen, ayıran, ayıklayan bir dünyadır. Yaratımını gerçekleştirirken büyük ölçüde kavrayıcı ve yadsıyıcıdır (Timuçin, 2008: 154-155). Dolayısıyla yaratıcı özne, içinde yaşadığı toplumun ortak bilincini yansıtır. Atalayer'e göre (1994: 134); o, temsil ettiği toplumun kavramsal, simgesel, imgesel değerlerini bildiği için araştırma, deneyim ve yaratımlarında bunları, ifadelendirebilme yetenekliliğine ulaşmak durumundadır. İfade, sematolojik (göstergebilim) olarak içsel bir gösterge, ifadelerin yer bulduğu nesne (görüngü değerleri toplamı) gösterendir. Gösterenlere bağlı olarak, onun maddi yapısı, duyuşal simgelerdir. Bu simgesel maddi yapı, içsel olarak ortak bilincin yerini tutan anlam değerlerini taşır. Bu içsel yapı görüneni de 'estetik' kılar. İfade, maddi varlığın (gösteren), gösterdiği ögedir. İşaret, resimsellik, sembol, kavram, semiotik (sematoloji) olarak gösterendir. Gösteren, daima, kolektif bilincin yansıması olan bir 'gösterilene' sahiptir. Dolayısıyla gösteren ve gösterilen bir bütündür.

Nesne (Sanat Yapıtı)

Sanat yapıtı, yani nesne özel duyuşlarla oluşur ve sanat nesnelерinin doğal nesnelерden farkı, sanatın niteliğini ortaya koyar. Doğal süreçler sonucunda ortaya çıkan kristaller, sarkıt ve dikitler, arı peteği veya mercanlar gibi oluşumlar her ne kadar güzel olsalar da sadece doğa manzaralarıdır. Bunlara güzel olarak algılanan hayvan ve bitkiler de eklemek mümkündür. Bütün bunlar güzel sayılsalar da sanat yapıtı olarak kabul edilemezler. Çünkü sanatın asıl özelliği, belirli bir estetik nesne üretmeyi amaçlayan, bir tasarım ya da kurmaca sonucu ortaya çıkan bir etkinlik olmasının yanında, sanatçının yaratıcı gücüne bağlı bulunmasıdır (Bozkurt, 2004: 15). Sanat yapıtına gösterdiğimiz tepkiler her bireye göre değişir. Yapıtı algılarımızla duyuşlarken bizde uyandırdığı etkiye göre bir değerlendirme içine gireriz. Yani estetik bir tavır içinde bizde uyanan etki veya duyuşunun kaynağına yöneliriz. Daha sonra öznel tepkimizle yapıt hakkında bazı yorumlarda bulunuruz ve bu da bizim estetik yargımızdır. Bu değerlendirme sonucu yapıt bizde olumlu ya da olumsuz duyuşlar uyandırmış olabilir. Eserle iletişimiz başladığında heyecanın doruğa çıkmasıyla beraber, güzelliği, hoşgörüyü, sevgiyi, aşkı, özlemi, umudu, dostluğu, erdemi ya da pek çok olumlu duyuşu yaşayabileceğimiz gibi tam tersine çirkinliği, kötülüğü, korkuyu, trajediyi, nefreti, karamsarlığı, dehşeti, endişeyi de yaşayabilmek mümkündür. Bütün bunlar birer öznel tepkidir ve sadece bizim değerlendirmelerimizdir.

Duyuşal etki kuramını bilimsel temeller üzerine oturtmaya çalışan İngiliz estetikçi Richards'a göre; bir eserin estetik değeri, kendi nesnel niteliklerine dayanmaz, insanda uyandırdığı duyuşlara (estetik yaşantıya) dayanır. Güzellikten (estetik değer) ancak insanla ilintili olarak söz edilebilir ve güzellik Nesnelciler'in sandığı gibi insanla ilintisiz olarak dış dünyada bulunamaz, ancak bir veya bir grup insanla ilintili olarak düşünülebilir. Sanılır ki güzellik (estetik değer), eserde mevcut bir niteliktir, oysa eserde böyle bir nitelik yoktur. Bu yüzden Amerikalı filozof Santayana; güzelliği 'nesneye yansıtılmış zevk' diye tanımlar. Richards ise; 'güzellik, estetik değer, hoş giden nitelikler hep psikolojik şeylerdir ve dış dünyada yokturlar; ama biz konuşurken sanki dış dünyada varmışlar gibi ifadeler kullanırız' der (Moran, 2003: 234-236). Yapıtın bir niteliği de algılanabilir olması yani anlamlı olmasıdır. Yapıt özel anlamları olan bir algılanabilir olduğu için yapıtı algılamak onun anlamlarına girmektir. Yapıt bu anlamları oluşturan ve dışlaştıran özel imlerle örülmüş olduğundan artık o bizim için farklı bir şey ortaya koyan özel bir şeydir. Aslında yapıtın özel anlamı bizim onda aradığımız ya da bulduğumuz şeyle ilgilidir. Karmaşık ya da bileşik bir anlamlar dizgesi içerisindeki özel anlamlara ulaşmak gerekir (Timuçin, 2008: 13). Bu teorilerden yola çıkarak demek ki yapıttan algılanan psikolojik algılamalar, yapıttan etkilenen bireyde soyut kavramlara dönüşmüş olarak ifade bulmaktadır. Dış dünyada olmayışları ise tamamen içsel yaşantıya bağlı olmasındandır. Dolayısıyla hoş gitmeyen yapıtların estetik değer taşımayacağı söz konusu olamaz. Çünkü güzellik yanında çirkinlikte algılamaların soyut kavramalara dönüşmüş öznel yargılarıdır.

Timuçin (2008: 5) güzeli şöyle açıklar; güzeli farklı sanat dallarında değişik görünümde buluyoruz. Her sanat dalı, güzeli kendine göre, kendi olanaklarına, kendi yöntemlerine, kendi teknik olasılıklarına göre belirlemekte ya da biçimlemektedir. Sanatçı yapıtı oluştururken farklı gereçler kullanır, kimi tahtayı yontar, kimi boya karıştırır, kimi sözlerle, sözcüklerle oynar ancak amaç ortaktır. Pek çok malzeme sanatçının elinde, zihninde, ruhunda biçimini bularak doğar. Sanatçının dünya görüşünü ve sanat anlayışını açıklayan görsel ve işitsel duyularımızla kavradığımız estetik değer taşıyan yüzeyler, sesler veya üç boyutlu eserler aynı zamanda sanatçının tarzını ve yaratıcılığını da yansıtır.

Sanat yapıtını yani estetik nesneyi doğal oluşumlardan farklı olarak, belirleyen belli başlı özelliklerden biri özgünlük (originalite), diğeri de onun tek, biricik (unique) olmasıdır. Çünkü her sanat yapıtı onun yaratıcısına özgülenmiştir ve ondan başkasına bağlanamaz. Sanatın bu özelliği, sanatçının kişiliği ile yakından ilişkisi olan 'biçem' (style) kavramıyla önemli bir koşutluk gösterir. Sanatçının özgünlüğünü oluşturan, onun kendisine özgü biçimidir. Biçem bu anlamda, sanatçının bütün ürünlerinde görülen bir özellik olarak, aynı zamanda o sanatçının kendi dalına getirdiği yeniliktir. Rembrandt'ın ışık-gölge teknikleri, Van Gogh'un fırça vuruşları, hem bu sanatçıların biçimlerini belirleyen öğeler, hem de onların resim sanatına getirdikleri yeniliklerdir. Bütün bu öğeler göz önünde tutulduğunda sanatın ayırt edici özelliklerinden en önemlisi olan 'yaratıcılık' (creativite) ortaya çıkar. 'Özgünlük' ve 'biçem' kavramlarının birleştiği bu özellik aynı zamanda sanatsal yaratının 'tek olma' niteliğini de içerir (Bozkurt, 2004: 16).

Sanatın oluşma tarihi; gerek üretici duyunun gerekse sanatsal duyarlılığın oluşma tarihi, başka bir deyişle beş duyunun dünya tarihi içerisindeki gelişmesinin belirlediği çerçeve içerisinde ele alınabilir. Böyle bir tutumda ise estetik ilkenin tümü, insanlığın toplumsal ve tarihsel gelişmesinin bir sonucudur (Lukacs, 1999: 149). Bu geniş evrende yüzyıllardır varlığını sürdüren sanat kavramının kendini ortaya koyduğu nesne, sanat yapıtıdır ve sadece beş duyuya algılanabilecek bir nesne olmaktan çok içinde toplumu, insanlığı, tarihi, ahlak ve etiği barındıran kısaca insanlığın tüm değerlerini taşıyan özel bir nesnedir.

Alımlayıcı Özne

Sanat alımlayıcısı kültürü, bilgisi, gelenekleri, toplumsal alışkanlıklarıyla oluşmuş bir bütün olarak sanat yapıtının karşısına gelir. Sanat yapıtından etkilenme derecesi, kendisini oluşturan bilgi, gelenek, coşku, duygu türünden bu öğelerin sanat yapıtıyla başarılı bir kesişme sağlayıp sağlamadığına bağlıdır. Bu kesişmenin sağlanmadığı durumlarda sanat yapıtı ne derece büyük olursa olsun, alımlayıcının sanat yapıtına yaklaşması ne derece çıkar gözetmez olursa olsun estetik etkilenme olanaklı değildir. Örneğin Japonların No tiyatrosunu ele alırsak; herhangi bir batılının bu şiirsel dram türünden tam bir estetik etki alacağı ileri sürülemez. Bu estetik duygulanmayı sağlayacak olan şeyler No tiyatrosu hakkında ayrıntılı bilgiler olan; Japon dilinin bütün söz oyunlarını anlayacak kadar Japon dilini bilmeyi ayrıca Japon müziğini tanımayı gerektirmektedir. Hatta bunlar bile yetmeyecektir. Yapıtın amaçladığı ortak duygu, ortak coşku yine de alımlayıcının dışında bir şey olarak kalacaktır (Doğan, 2001: 54-55). Yine, Pablo Picasso'nun İspanya İç Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın İspanya'daki Guernica şehrini bombalamasını anlatan, ünlü Guernica adlı yapıtı, belki de bizi bir İspanyol vatandaşı kadar derinden sarsamaz. Yapıt karşısında katliama olan tanıklığımız insan olarak bizi çok üzse de bu trajediyi yaşayan halk kadar duygu ve heyecan hissedemeyebiliriz. Dolayısıyla her toplumun kendi kültürüyle kenetlenmiş yapıtlar, algılandığı ve anlamlandırıldığı ölçüde değerli olmaktadır.

Bir sanat eserinin sahip olabileceği veya bize sağlayabileceği farklı türden değerler vardır. Bu değerlerin ilki, duysal değerlerdir ve estetik alıcının estetik nesneyi sırf duysal özelliklerinde kavradığında, hoşlandığı değerlerdir. Bunlar örneğin bir heykelin, yapıldığı mermerin göze hoş görünen rengi, dokunma duyusuna hoş gelen kayganlığı ve pürüzsüzlüğü türünden duysal özelliklerdir. Kuşkusuz bu duysal değerlerle kastedilen onların fiziksel özellikleri değil, estetik algımızla ilgili olan fenomenal özellikleridir. İkincisi, formel değerlerdir ki; duysal değerlerin

takdiri derhal formel değerlerin takdir edilmesine yol açar. Özne, tek başına sesler veya renklerin nitelikleri tarafından heyecandırılmaz. Özne, bu öğeler arasındaki ilişkileri fark eder ve bu ilişkiye sanat eserinin formu denir. Formdan kastedilen, bir sanat eserinin, örneğin heykelin dış görünüşü veya biçimi değildir. Eserin parçalarının veya kısımlarının birbirleriyle ilişkisi yani onun bütünsel örgütlenmesidir (Arslan, 2005: 246-247). Bu bütünsel örgütlenme bir beste ya da bir aryada da seslerin iniş ve çıkışları, incelik ve kalınlıkları gibi yapıtın kendi sanat türüne özgü ölçülerden oluşabilir. Plastik sanatlarda parçaların ölçülendirmeye dayalı oran-orantı ilişkisiyle hatta altın oranın bizde uyandırdığı estetik etki bu örgütlenmenin iyi olduğunun takdir edilmesidir.

Estetik nesnenin belirlenmesinde hiçbir zorunlu koşul yoktur. Yaratıcı deney önkoşulsuz deneydir. Sanatçı şu ya da bu nesneye bir ön hesapla yönelmez. Özne ile nesnenin diyalektiği içinde estetik nesne bir gerçeklik olduğu kadar bir kurgudur. Özne gözüne uygun düşen bir nesneyi hızla izler, yaratıcılığını kullanarak ondaki özellikleri bulur çıkarır, bu arada onu kendine göre yeniden kurar. Bu bir tür duygu yakınlığı ve gönülden buluşmadır. Bu yeniden kuruluş nesneyi nesne olmaktan çıkarmaz. Estetik nesneyi belirleyerek sanatçı insanı doğaya katar. Estetik nesne insanın doğayla buluştuğu yerde parıldar. Bacon'ın; 'Sanat doğaya katılmış insandır' sözü bize bu bütünleşmeyi duyurur (Timuçin, 2008: 153-154). Alımlayıcı özne de yaratıcı özne gibi bir deney içindedir. Herhangi bir hesabı veya çıkarı yoktur. Yapıt karşısında bir etkilenme yaşaması estetik haz yaşaması veya estetik bir tavır alması alımlayıcı öznenin de bu deneyi yaşamış olmasıdır.

Yaratıcılık

Yaratıcılık, kişilerin doğuştan getirdikleri bir özelliktir. Her insanda az veya çok bazı yaratıcı belirtiler ve özellikler vardır. Yaratıcılık, öğrenilmeyen fakat uygun koşullar sağlandığında geliştirilebilen, sınırları olmayan bir eylemdir. Bir başka deyişle yaratıcılık, toplumun ekonomik veya sosyal yapısının sanatçının kişiliği tarafından sorgulanıp, düşünceleriyle yoğrulup, yeni-özgün bir biçim almasıdır. Farklı disiplinlerin ve düşüncelerin sınırlarını aşan duygular ve düşünceler arasındaki etkileşime bağlı olarak yaratıcılık; insanın doğası gereği tüm insanlarda değişik derecelerde, farklı alan ve boyutlarda var olan ve geliştirilebilen özel bir yeti olarak ele alınıp, yaratma eyleminin somutlaşması olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle yaratıcılık sosyo-kültürel çevreyle yakından ilgili bir güç olarak düşünülüp, bilimsel araştırmalar sonucunda insanın genetik yapısıyla da ilgili olduğu iddia edilmektedir (Artut, 2004: 155).

Tüm duyuşsal ve düşünsel etkinliklerde, her türlü çalışma ve uğraşın içerisinde var olan yaratıcılık San (2008: 13-14)'ın aktarımıyla Read'e göre; 'önceden biçimi ve hiçbir yüzü olmayan bir şeyin varlık kazanması' derken şunu da ekler: 'Yaratma yoktan var etme olabileceği gibi, daha çok ve genellikle, var olan malzemenin yeni biçimde kullanımı, yeni baştan uyarlanmasıdır'. Yaratıcılık yalnız sanatta değil, insan yaşamının ve insanlık evriminin tüm yönlerinde yer alan temel bir yetenektir. İnsan tarafından tamamlanmış her işte, yaratıcılık, bir temel öge olarak bulunmaktadır. Yaratıcılık sürecinde, önceden kazanılmış bilgiler kullanılırsa da eski deneylerle yenilerin birleşmesi de söz konusu olabilir. Bu süreç bir 'yapma ve oluş' sürecidir, oluş bir değişimdir; şimdiye dek olmayan bir şeyin biçimlenmesi demektir.

Artut (2004: 154-155)'un aktarımıyla Amerikalı psikolog J. Paul Guilford'a göre, yaratıcılık; akıcılık, esneklik ve özgünlük içeren bir süreçtir. Yaratıcılık, alternatifli düşünme, problem çözme gibi zihinsel süreçleri de içerdiğinden sadece bir süreç olarak değil, süreçler dizisi olarak düşünülmelidir. Yine yaratıcılık konusuyla çok ilişkili olan, alternatifli düşünme ve problem çözme yetilerinin de yaratıcılık gibi geliştirilebileceğine inanan görüş, Amerikalı eğitim psikoloğu Ellis Paul Torrance'ye aittir. Torrance yaratıcılık için; sorunlara, bozukluklara, bilgi eksikliğine, kayıp öğelere, uyumsuzluğa karşı duyarlı olmak; güçlüğü tanımlamak, çözüm aramak, tahminlerde bulunmak ya da eksikliklere ilişkin denenceler geliştirmek, bu denenceleri değiştirmek ya da yeniden sınamak, daha sonra da sonucu başkalarına iletme olarak geniş bir

tanımlama yapmıştır. Sanatın asıl özelliği belirli bir nesne üretmeyi amaçlayan ve bir tasarım ya da kurmaca sonucunda ortaya çıkan bir etkinlik olması ve insanın yaratıcı gücüne bağlı bulunmasıdır (Bozkurt, 2004: 15). Yaratıcı öznenin özgün yorumunu ortaya koyduğu yer; eser yani sanat nesnesi olduğuna göre, tekrardan uzak, daha önceden yaşanmamış bir duyguyu alımlayıcı özneye yaşatmak zorundalığı yapıtına yaklaşımındaki yaratıcılık gayretini ortaya koyar. Böylece doğuştan gelen yetenek, duyarlılık, özgün ve tek olanı üretme düşüncesi yapıtta yerini alarak alımlayıcı özneye sunulmuş olur.

Temelde yaratıcılık, olaylara yeni bir bakış açısı yani, parçalar arasında yeni ve alışılmamış ilişkiler kurabilme yetisini ortaya çıkarmak için gereklilikleri işaret eder (Saban, 2004: 98). Yaratma sürecinde bir nesnenin estetiksel boyutu, işlevi ve biçimi imgesel temeller üzerinde yükselirken özne (sanatçı) ile nesnel gerçeklik arasında bir iletişim ve tavır sirkülasyonu vardır. Özne, nesnel gerçekliği imgesel olarak algıladığı için imgelem, yani zihinde tasarlama ve biçimlendirme yetisi, yaratıcı süreç içinde devamlı etkin durumdadır. Ayrıca imgelem, özne ile nesne arasındaki etkileşim süreci içinde, üretici ve doğal bir zihinsel yetenek olarak görülebilir. Bu süreç öznenin bilgi birikimlerini, deneyimlerini zihinsel ve fiziksel etkinlikler içinde biçimlendirip, somutlaştırarak özel bir dünya kurma çabası olarak anlamlandırılabilir (Artut, 2004: 156).

Özne-Nesne ve Sanatta Yaratıcılık İlişkisi

Estetik etkilenme sürecinde, gerçeklik, görecelik, alışılagelmiş dış kabuklarından soyularak, olağan zamanlarda görmediğimiz gizlerini bize açar. Örneğin renkler, biçimler, tonlar, çizgiler aracılığı ile bir tuval üzerine aktarılmış bir doğa görünümü, gerçeklikte taşıdığı pratik anlamını yitirir ve sanata özgü bir yansıyış içinde değişir. Bu doğa görünümünü, bir tuval üzerinde izlemiş olan insan artık aynı insan değildir, aynı doğa görünümüne aynı gözlerle bakamaz. Sanat yapıtlarının etkisi altında, insan görüş ve duygu gücünü artırır, dolayısıyla dünyayı yeni baştan algılayabilecek bir güç kazanır. Sanatın, gerçeklik karşısındaki alımlayıcı öznenin duyuları üzerinde yaptığı bu geriye dönüşümlü tartışılmaz güç, sanatın anlatım öğeleri ve araçları güçlendikçe, yeni biçimler kazandıkça, zenginleştikçe durmadan artar (Doğan, 2001: 50). Disiplinler arası sanat malzemelerinin çeşitliliğinin kavramsal yapıtlara kazandırdığı zenginlik kuşkusuz bunun bir göstergesidir. Bu malzemeleri özgün yorumuyla bir araya getirerek sanat yapıtına dönüştüren sanatçı evrene gönderdiği mesajlarıyla söylemini daha güçlü ifade edebilmektedir.

Dolayısıyla duygusal etki kuramında yapıttan etkilenerek, arınma, zevk, heyecan ve estetik yaşantı gibi psikolojik alandaki etkilerin var olup, sanatın işlevinin bu etkileri uyandırmak ve sanatı tanımlamak için sanatın özü olarak gerekliliği ileri sürülse de alımlama kuramı sanatın tanımıyla uğraşmaz, sadece anlam sorununa eğilir. Yapıtta anlamı sanatçı mı, yapıttaki dilsel öğeler mi üretir, yoksa yapıtta anlamı yapıtı alımlayan mı verir? Bu bir duygu sorunu değildir, düşünsel ve bilgisel bir sorundur ve bundan dolayı alımlama kuramı yorum bilim (hermeneutics) bağlamında öne sürülmüş bir kuramdır (Moran, 2003: 240). Sanatı anlamlandırmada her ne kadar yorumbilimden faydalanılsa da hem sanatçı hem sanat yapıtı hem de alımlayıcı ortak etkileşim içinde sanatsal yaratıcılık ve sanatı anlamlandırma sürecinde aktiftir. Yapıtı üreten sanatçı kadar yapıtı alımlayan özne de anlamlandırma gayreti ile bir yaratıcılık faaliyeti içine girer.

Sanat yapıtındaki kendine özgü kural ve düzen, yaratıcı etkinlikten kaynaklanır. Yapıttaki düzenlilik belli bir ereğe yönelmemiştir; ancak kendi iç uyumu bakımından sanat yapıtı yüksek bir ereklilik taşır. Bu ereklilik, bizim iç varlığımızın özgür bir devinimi, sanki bir oyundur. Kant'a göre, 'Güzel sanat yapıtları 'deha' nın ürünleridir; insanın iç varlığının bir yetisi olan bu 'deha' sayesinde, doğa sanata kurallar koyar' (Bozkurt, 2004: 137). Kant'ın bu ifadesini başka bir deyişle Bozkurt (2004) şöyle açıklar; 'deha' öyle bir yetidir ki, kendisinde kesin olarak gösterilemeyecek kurallar bulunan yapıtlar üretir. Yaratıcı özne çok derinlerde bulunan, yapıtlara kurallar koyan ve düzen veren gizli bir gücün tam ortasındadır. Aslında bu derin güç doğadır; fakat bu doğa, zaman ve mekâna bağlı, nedensel yasaların geçerlikte olduğu doğa değil, özgür

yaratmanın tinsel ilkelerini taşıyan bir iç varlıktır. Bu varlık, duyularımızla algılayamayacağımız, kesin bir biçimde anlayıp kavrayamayacağımız bir varlıktır. Bu bakımdan ‘estetik yargılar’ımız, ‘deha’ ile ‘sanat yapıtı’ arasındaki ilişkide ortaya çıkan yargılardır.

Sonuç

Sanatsal alanda bir gerçekliğe ulaştığımız, ona katıldığımız anda, yani bir roman ya da şiir okuduğumuzda, müzik dinlediğimizde, bir film ya da sahne sanatı izlediğimizde, bir resme seramik veya heykele baktığımızda o yapıt, bizde günlük yaşamda farkında olmadığımız birtakım ruh halleri, birtakım iç yankılar uyandırabilir. Psikolojik alışkanlıklarımız yıkılabilir, ruhumuzun derinliklerinde aniden, o ana kadar bilinmeyen birtakım şeyler sıkışabilir ve yeni bir gizil-güç yükselir. Sanat yapıtının alımlayıcı öznedeki gerçekleştirdiği bu değişiklik çok derindir; estetik imgelem, alışılmış yapımızı yıkar; bilinçaltı kalır. Artık ‘ben’, daha önce belirli pratik varlığını oluşturan törel (ahlaki) biçim içinde kalmaz. Öz içinde tamamen değişmiş, özlerin gerçek sonsuzluğunun bir gizil gücü haline dönüşmüştür (Doğan, 2001: 50-51). Sanatın amacı insanın estetiksel deneyimlerini ilerletmek, derinleştirmek ve düzene koymaktır (Kagan, 1982: 211). Dolayısıyla sanat bireyden yani alımlayıcı öznedeki başlayarak toplumu ilerletmek, derinleştirmek ve düzene koymak görevini üstlenmiştir.

Sanat yapıtlarının büyüklüğü, sahiciliği, alıcısını, izleyicisini, kısaca değeri; alımlayıcısını değiştirmesindedir. Bir şiiri, bir romanı okumuş olan, bir müziği dinlemiş olan, bir resme bakmış olan insan, bir filmi izlemiş olan, o şiirden, romandan, müzikten, filmde ve resimden önceki insan değilse, artık bu yapıtlar sanat yapıtı adını almaya hak kazanmış, kendilerinden beklenen görevi yerine getirmiş sayılırlar. Tabi ki bu yapıtlar çeşitli koşullarda ayrı ayrı değerlendirilmeyi gerektirebilir. Ancak genel bir söylemle sanat yapıtının yapısı içinde gizli olan, ister coşku isterse düşünce halindeki öz, başka bir deyişle sanatçının kendi dışına aktarmaya çalıştığı öz, biçim yoluyla alıcısına geçtiği anda estetik yaşantı dediğimiz şey tamamlanmış olmaktadır (Doğan, 2001: 52-53). Yaratıcı özne, doğuştan getirdiği yaratıcılık dediğimiz birtakım yetileri içinde bulunduğu çevrenin etkileriyle birleştirerek dışavurumunu bir yapıt üzerinde ifade eder. Eserin evrenselliği, kalıcılığı ve sürekliliği ‘estetik değeri’ ile sağlanır. Yaratıcı bir tavır içinde öznenin nesneyi üretmesi ve alımlayıcı öznenin bu nesne karşısındaki estetik etkilenme düzeyi, bu iletişim sürecinin niteliğini ortaya koyar. Alımlayıcı öznenin eser karşısındaki estetik tavrı aynı zamanda onun, kültür, bilgi, gelenek, coşku, hayat görüşü, yaşam anlayışı gibi olgularına bağlıdır. Yaratıcı öznenin anlatma, ifade etme, biçimlendirme yetileri estetik bir tavır olduğu gibi, alımlayıcı öznenin nesneyi algılama düzeyi; eseri beğenmesi ya da beğenmemesi estetik bir tavır yani onun estetik yargısıdır. Sonuç olarak yapıtı üreten yaratıcı özne, sanat yapıtı ve bunun yanı sıra kültürü, bilgisi, eğitimi, gelenekleri, toplumsal alışkanlıkları ile yapıtı değerlendiren alımlayıcı özne, sanatsal yaratıcılık sürecinde bir bütün olarak birbirleri ile doğrudan ilişkilidir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2005). *Felsefeye Giriş* (8. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Artut, K. (2004). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Atalayer, F. (1994). *Temel Sanat Öğeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Balcı, M. E. (2011). Pathos ve Ethos Arası Bir Kavram: Bilim Sosyolojisi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 12, 79-89, ISSN 1306-9535, Erişim Tarihi: 03 Mart 2017. (www.flsfdergisi.com)
- Bozkurt, N. (2004). *Sanat ve Estetik Kuramları* (4. Baskı). Bursa: Asa Kitabevi.
- Doğan, M. H. (2001). *Estetik* (2. Baskı). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Fischer, E. (2012). *Sanatın Gerekliği*, (Çev. Cevat Çapan), İstanbul: Sözcükler Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2013). *Felsefe Sözlüğü* (21. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kagan, M. (1982). *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat* (1. Baskı). (Çev. Aziz Çalışlar), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Karayağmurlar, B. (1990). *Sanatta Yaratıcılık ve Eğitim*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Lukacs, G. (1999). *Estetik I* (3. Baskı). (Çev. Ahmet Cemal), İstanbul: Payel Yayınları.
- Moran, B. (2003). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (11. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saban, A. (2004). *Öğrenme ve Öğretme Süreci Yeni Teori ve Yaklaşımlar* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- San, İ. (1979). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*, Ankara: İş Bankası Yayınları.
- San, İ. (2008). *Sanat ve Eğitim, Yaratıcılık, Temel Sanat Kuramları, Sanat Eleştirisi Yaklaşımları* (4. Baskı). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Timuçin, A. (2008). *Estetik* (8. Baskı). İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tunalı, İ. (2012). *Estetik* (14. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.